

Sanhedrin (37b)

תנו רבנן — **The Rabbis taught in a Baraisa:** פיצד מאומד — **How are witnesses admonished not to say testimony based on conjecture?** אומר להן שמהא כד ראינתם — **[The judge] says to [the witnesses], “perhaps this is how you saw it happen:** שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתם אחריו — **that someone ran after his fellow into a ruin and you ran after [the pursuer], ומצאתם ומצאתם — and you found a knife in [the pursuer's] hand, with [the victim's] blood dripping from it, and the body of the victim twitching on the floor. אם כד — If this is what you saw, you in effect did not see anything.”**
 בדיני נפשות הוא דלא אמדינן — **It is only in capital cases that we may not base testimony on conjecture;** הא בדיני ממונות אמדינן — **but this implies that in monetary cases we may base testimony on conjecture.** כמאן — **Whose view does our Mishnah follow?** ר' אחא — **R' Acha's.** דתנא — **For a Baraisa has taught:** ר' אחא אומר — **R' Acha says:** גמל ונמצא גמל הרוג בצידו — **If a camel was seen mating among the camels, and a camel was subsequently found killed at its side,** בדיוע שזה הרגו — **it is certain that this camel killed it.**

Shevuos (46b)

אמר רב יהודה אמר שמואל — **Rav Yehudah said in the name of Shmuel:** לא שנו אלא במקום — **They taught** that the victim must swear in order to collect **only** if the injury is located **in an area of his body where he could have injured himself.** אכל במקום שאינו נוטל — **But if it is in an area where he could not have injured himself,** שלא בשבועה — **he may collect damages without taking an oath.**
 וניחוש דלמא בכותל נתחבד — **But let us be concerned that perhaps [the victim] scraped himself against a wall!** How can we be certain that the other party inflicted the injury?
 תני רבי חייא — **R' Chiya taught a Baraisa** that refers to שעתה לו נשיכה בגבו — **where a bite mark appeared on his back** ובין אצילי ידיו — **or between his elbows.**

Bava Basra (58a)

ההוא גברא — **There was a certain man** דשמעה לדביתהו דקא אמרה לברתה — **who overheard his wife saying to her daughter,** אמאי לא צניעת באיסורא — **“Why are you not discreet when you do forbidden things?** הך איתתא עשרה בני אית לה — **This woman has ten sons, and only one of them is by your father!”** כי שכב — **When [the father] was dying,** אמר להו — **he said to [his family],** כל נכסי לחד ברא — **“I bequeath all my possessions to my one son.”** לא ידעי להי מינייהו — **[The sons] did not know to which of them the father had referred.** אתו לקמיה דרבי בנאה — **They came before R' Bana'ah for counsel.** אמר להו — **[R' Bana'ah] said to them:** זילו חבוטו קברא דאבוכון — **“Go and bang upon the grave of your father, until he rises and reveals to you to which of you he left his estate.”** אלו כולו — **They all went to do as R' Bana'ah suggested,** ההוא דבריה הוה לא אצל — **except for the one who was actually his son, who did not go and bang on the grave, out of concern for his father's honor.** אמר להו — **R' Bana'ah said to them:** כולו נכסי דהאי — **“All the possessions belong to this brother.**

יד רמה (סנהדרין לז): - היכא דודאי נכנס לתוך ידו שלם וידעינן בוודאי דלאו אינש אחרינא חבל ביה ולא איהו חבל בנפשיה הא ליכא ספיקא במילתא וכי האי גוונא לאו אומדנא הוא דזו היא המתקיימת ידיעה בלא ראייה... והני מילי בדיני ממונות אבל בדיני נפשות פסולה.

תוספות (שבועות לד.) - משכחת לה אומדנא בדיני נפשות לכולי עלמא כמו שעלתה לו נשיכה על ראשו וניקב קרום של מוח דאפילו רבנן מודו בהאי אומדנא.

ועי' משפטי הלוי (א, ו) בענין אם גם בעדות קדושין מהני ידיעה בלא ראייה.

נתברר אצל הדיינים

מהרי"ק (קכט) - לפי מאי דקיימא לן כרבנן דר' אחא לא אזלינן בתר שום אומד... פשיטא דאין להקשות דהא קיימא לן בכולה תלמודא דאזלינן בתר אומדנא כי ההיא... (ב"ב קלב.) דר' שמעון בן מנסיא דשמע שמת בנו וכו' כל נכסיו לאחרים וכו'... (ב"ב קנא:) ושכיב מרע שכתב כל נכסיו... ודאי דכל היכא שהמעשה מבורר אצל הדיינים אלא שאנו מסופקין באומדן דעת הנותן או המוכר או המגרש אזלינן בתר אומדנא, אבל היכא דלא נתברר גוף המעשה אצל הדיינים כי ההיא דגמל אוחר וכו' דאין ידוע לנו אם נגחו ואם לאו אלא מתוך אומדן בהא ודאי פליגו רבנן עליה דרבי אחא.

משפטיק ליעקב (ג, לד) - בנידון [ר' בנאה] השאלה היא עובדתית מי בנו האמיתי של אותו איש, שלו הוא חפץ היה לתת כל נכסיו שהרי שמע שהשאר ממזרים וכיצד רבי בנאה קבע עובדה על פי אומדנא, אלא נראה דגם בנידון שם לא קבע רבי בנאה קביעה עובדתית על פי אומדנא אלא פסק בכונת הנותן, וז"ל הרשב"ם בסוגיא שם, שלא רצה לחבוט על קברו של אביו שזה הוא הצנוע שבכם ומסתברא דלזה אהב יותר.

דין מרומה

שו"ת הרא"ש (קז, ו) - דין זה היה יכול להתברר אילו היה רוצה להשיב על שאלות הדיין ומאחר שאינו רוצה להשיב כדי שלא יתברר הדבר הרי הוא כמודה במקצת שקרו וראוי לדונו באומדנא דמוכח... ואין זה נקרא דברים שבלב מאחר שהיא סברא מוכחת כההוא דפרק חזקת הבתים (נח)... והחכם רבי בנאה למד דין זה מאב החכמים במעשה שבא לפניו על שתיים נשים זונות שדן אותן באומדן הדעת... וכן חכמי הגמרא בכמה מקומות פסקו דבריהם באומדן דעתם (ב"ב קנ:;) גבי שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים בקנין גמור... וכן אמרו הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו...

שלחן ערוך (טו, ד) - אם הנתבע רמאי... ידרוש ויחקור יפה לבטל רמאותו, ואם נראה לו באומדנא דמוכח שהוא חייב יחייבנו אם הוא דיין מומחה ויחיד בדורו.

סמ"ע (טו, יג) - אם הנתבע אינו רוצה להשיב על כל דבר שחוקר אותו ודאי רמאי הוא, ויכול לפסוק לו כאילו השיב לו ונתברר שהוא שקר.

ועי' שורת הדין (ח"ז) בענין אשה שמונע הבאת עדים על סרחונה.

יחיד בדורו

שבות יעקב (ג, קמב) - הרי הסכמת האחרונים דהאידינא לית דידיע למידן דין תורה אפילו בימי האמוראים מצינו כן בירושלמי מכל שכן האידינא... ואם רואה שהדין מרומה יכול לדון על פי האומדן לראות לפשר הדבר או להפך השבועה.

משפטיק ליעקב (ג, לד) - מדבריו משמע דגם בית דין שאינו יחיד בדורו יכול לפסוק על פי אומדנא, ונראה לתת טעם לשבח בזמן הזה דמקבלים את הדיינים בין לדין בין לפשרה ובין ליושר, והמשמעות של לפי היושר בהקשר הנ"ל הנה על פי שיקול ואומדן דעתו של הדיין. [וע"ע בשמרו משפט סימן נג בכל זה.]